

پاکستان، پروفایل مهاجرتی

مترجم: زهرا زمانی
تابستان ۱۴۰۲

اندیشکده دیاران

diaran_ir

فهرست

۳	مقدمه
۵	۱: معرفی
۹	۲: مهاجرت کاری قانونی
۱۵	۳: مهاجرت اجباری و آوارگی
۲۱	۴: مهاجرت داخلی
۲۳	۵: مهاجرت غیرقانونی
۲۷	سیاست‌های ملی مربوطه و کارگزاران
۳۱	شکاف داده‌ها
۳۲	منابع

مقدمه

مرزهای شرقی جمهوری اسلامی ایران شکل دهنده‌ی یکی از بزرگ‌ترین کریدورهای مهاجرتی دنیا هستند. هم افغانستان و هم پاکستان از کشورهای مهاجرفرست جهان محسوب می‌شوند. در این میان علی‌رغم این‌که حضور پاکستانی‌ها در ایران همچون افغانستانی‌ها پرتعداد نیست، ولی مسیر مهاجرتی بسیاری از افغانستانی‌ها به ایران از پاکستان عبور می‌کند. بنابراین پاکستان نه تنها از منظر کریدور مهاجرتی پاکستانی‌ها به سایر کشورها و نزدیکی‌های فرهنگی-اقتصادی با ایران بلکه از منظر کریدور مهاجرتی افغانستانی‌ها هم برای کشور ما اهمیتی دوچندان دارد.

اندیشکده‌ی دیاران که در سال ۱۳۹۶ با هدف تسهیل زیست مهاجران در ایران تأسیس شد در راستای مأموریت اجرای پژوهش‌های مربوط به مهاجرت در ایران در تلاش است تا پروفایل مهاجرتی کشورهای همسایه‌ی ایران را تهیه و به‌روزرسانی کند. گزارش پیش رو اولین پروفایل مهاجرتی کشورهای همسایه‌ی ایران است. منبع آن، گزارش «PAKISTAN, MIGRATION SNAPSHOT» است که در سال ۲۰۱۹ توسط سازمان جهانی مهاجرت منتشر شده است. سازمان جهانی مهاجرت این گزارش را با تأمین مالی اتحادیه‌ی اروپا و ذیل پروژه‌ی «اسناد منطقه‌ای برای تحلیل مهاجرتی و سیاستگذاری»^۱ تهیه کرده است. هدف این پروژه تقویت فرمول‌بندی شواهدمحور از مسئله‌ی مهاجرت و جابه‌جایی اجباری در افغانستان، بنگلادش، ایران، عراق و پاکستان، اجرای

1. *Regional Evidence for Migration Analysis and Policy (REMAP)*”

کمک‌های بشردوستانه و طراحی سیاست‌های توسعه‌ای و برنامه‌ریزی برای مهاجرت‌ها با استفاده از ماتریس پیگیری جابه‌جایی‌ها^۱ است. امید است که داده‌های این گزارش در طراحی سیاست‌های مهاجرتی ایران (پیش از آن‌که دیگران برای ما سیاست طراحی کنند) و آگاهی از روندهای مهاجرتی کشورهای همسایه و منطقه مفید فایده باشد.

۱: معرفی

پاکستان ۷۹۶۰۹۵ کیلومتر مربع وسعت و ۱۹۷ میلیون نفر جمعیت دارد. پاکستان با ۴ کشور مرز مشترک دارد: در غرب با جمهوری اسلامی ایران و افغانستان، در شمال با چین و در شرق با هندوستان. مرز جنوبی این کشور آبی و با دریای عربی است. بر اساس برآوردهای UNDP شاخص توسعه‌ی انسانی پاکستان ۰/۵۶۲ است که از متوسط شاخص توسعه‌ی انسانی سایر کشورها پایین‌تر و در رتبه‌ی ۱۵۰ جهان از میان ۱۸۹ کشور است. در حدود ۳۹ درصد از جمعیت پاکستان در فقر چند بعدی زندگی می‌کنند (UNDP and OPHI, ۲۰۱۶). با این حال سطح توسعه و شاخص‌های فقر چند بعدی ر نواحی روستایی و شهری این کشور تفاوت بسیار بالایی دارند. در نواحی شهری، از هر ۱۰ پاکستانی ۱ نفر درگیر فقر چند بعدی است، در حالی که این نسبت در نواحی روستایی ۵ نفر از هر ۱۰ نفر است (UNDP and OPHI, ۲۰۱۶). چالش‌های اصلی توسعه مربوط به سیستم آموزش و دسترسی به خدمات بهداشتی است (UNDP, ۲۰۱۸).

شاخص	پاکستان
مساحت کل به میلیون کیلومتر مربع	۰,۷۹۶
جمعیت	۱۹۷ میلیون و ۱۶ هزار نفر
جمعیت مهاجران (۲۰۱۷)	۳ میلیون و ۳۹۸ هزار نفر
درصد مهاجران از کل جمعیت کشور (۲۰۱۷)	٪ ۱,۷
درصد جمعیت شهرنشین از کل (۲۰۱۷)	٪ ۳۶,۴

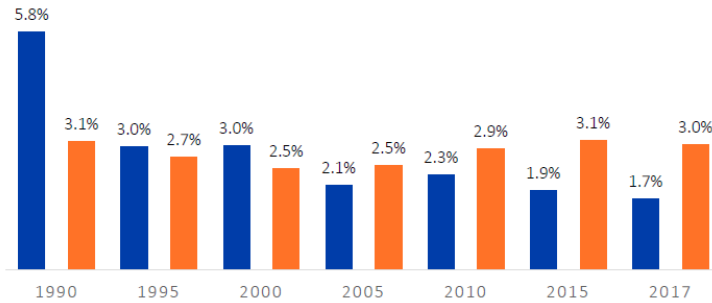
پاکستان	شاخص
٪ ۱٫۹	نرخ رشد جمعیت سالانه (۲۰۱۷)
۰٫۵۶۲	شاخص توسعه‌ی انسانی (۲۰۱۷)
۱۸۹٫۱۵۰	رتبه‌ی کشور در توسعه‌ی انسانی (۲۰۱۷)
٪ ۴	نرخ بیکاری (۲۰۱۷)
٪ ۷٫۷	نرخ بیکاری جوانان در سن ۱۵-۲۴ (۲۰۱۷)
٪ ۳۸٫۸	درصد فقر چند بعدی (۲۰۱۵)
۳۰٫۷	شاخص جینی
۲٫۸۱۵	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به میلیارد دلار (۲۰۱۷)
۲٫۹۵۳	خالص کمک‌های توسعه‌ای رسمی دریافت شده (۲۰۱۷) (میلیارد دلار)
۱۹٫۶۹۸	وجوهات مالی دریافت شده (میلیارد دلار)
٪ ۶٫۵	درصد وجوهات مالی دریافت شده از GDP (۲۰۱۷)

از منظر مهاجرتی، به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی پاکستان به عنوان گذرگاه بین جنوب آسیا، آسیای میانه و خاورمیانه این کشور همیشه نقش پلی بین آسیا و اروپا را ایفا کرده است. از سویی دیگر این کشور را همزمان می‌توان به عنوان یک مبدأ، گذرگاه و مقصد مهاجرتی برای جریان‌های مهاجرتی در نظر گرفت.

یک ترکیب پیچیده از روندهای مهاجرت‌های اختیاری و اجباری چهره‌ی مهاجرتی پاکستان را شکل داده است. از ۱۹۹۰ پاکستان همواره در بین ۵ کشور اصلی پناهنده‌پذیری در جهان بوده است، و از طرفی دیگر خودش هم تعداد قابل توجهی پناهنده به سایر کشورهای جهان فرستاده است (IOM Migration Data Portal, ۲۰۱۸). به طور همزمان، مهاجرت‌های کاری به و از پاکستان همواره یک جنبه‌ی مهم از جابه‌جایی‌ها در این کشور بوده است (Cibea et al, ۲۰۱۳). در پاکستان، جریان‌های مهاجرت داخلی اغلب با تفاوت‌های توسعه‌ای بین نواحی شهری و روستایی و جابه‌جایی افراد برای اشتغال بهتر و غلبه بر فقر گره خورده است. پاکستان با تعداد زیادی از ریسک‌های طبیعی نیز مواجه است که همواره باعث موج‌های مهاجرتی قابل توجه در داخل این کشور و شکل‌گیری مهاجرت‌های داخلی بوده است (Sadia et al, ۲۰۱۷; Cibea et al, ۲۰۱۳). همان‌طور که شکل ۱ نشان می‌دهد درصد جمعیت‌های مهاجر ورودی به پاکستان از کل جمعیت پاکستان به طرز قابل ملاحظه‌ای از ۵٫۸ درصد جمعیت در ۱۹۹۰ به ۱٫۷ درصد از جمعیت در سال ۲۰۱۷ کاهش یافته است. در مقایسه، مهاجرت‌های خروجی از پاکستان در عدد ثابت ۳ درصد از کل جمعیت در سه دهه‌ی اخیر تقریباً ثابت باقی

مانده است. از سال ۲۰۰۵ مهاجرت از پاکستان نسبت به مهاجرت به پاکستان از اهمیت بیشتری برخوردار شده است. اهمیت مهاجرت از پاکستان همچنین در مقادیر بزرگ وجوهات مالی ارسال شده به پاکستان انعکاس یافته است، جایی که این وجوهات مالی به ۶٫۵ درصد از کل تولید ناخالص داخلی اقتصاد پاکستان رسیده است.

شکل ۱: مهاجرت از پاکستان و مهاجرت به پاکستان به عنوان نسبت از کل جمعیت این کشور طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷

در سال ۲۰۱۷ در پاکستان حدود ۳ میلیون و ۴۰۰ هزار مهاجر حضور داشتند که ۴۵٫۱ درصدشان اهل افغانستان بودند (جدول ۲). در همان سال، ۱٫۴ میلیون نفر از ۱٫۵ میلیون نفری که در افغانستان متولد شده بودند وضعیت پناهندگی داشتند. از سال ۱۹۷۰ مهاجرت از افغانستان به پاکستان به شدت تحت تاثیر شرایط جنگ و ناپایداری در کشور افغانستان بوده است.

در حالی که مهاجرت به پاکستان ابعاد فرامرزی دارد، مقصد مهاجرت جمعیت‌های بزرگی از پاکستانی‌ها در جهان پراکنده است. در سال ۲۰۱۷ حدود ۲۲ درصد از ۶ میلیون مهاجر پاکستانی در عربستان سعودی زندگی می‌کردند، ۱۸ درصد در هندوستان، ۱۶ درصد در امارات متحده عربی، ۱۵ درصد در اروپا و ۶ درصد در آمریکا (جدول ۳).

جدول ۲: کشورهای مبدأ مهاجران به پاکستان

کشور مبدأ	تعداد مهاجران	درصد از کل مهاجران
هندوستان	۱۸۷۳۶۵۰	۵۵٪
افغانستان	۱۵۱۵۷۳۸	۴۵٪
میانمار	۲۳۰۳	کمتر از ۱٪
ایران	۲۱۵۴	کمتر از ۱٪
سری‌لانکا	۵۴۱	کمتر از ۱٪
سایر کشورها	۳۷۶۸	کمتر از ۱٪
کل	۳۳۹۸۱۵۴	۱۰۰٪

جدول ۳: کشورهای مقصد مهاجران پاکستانی

کشور مقصد	تعداد مهاجران	درصد از مهاجران پاکستانی
عربستان سعودی	۱۳۴۳۷۳۷	٪۲۲
هندوستان	۱۰۹۵۱۴۹	٪ ۱۸
امارات متحده عربی	۹۵۰۱۴۵	٪ ۱۶
اروپا	۸۶۷۹۶۷	٪ ۱۵
آمریکا	۳۷۰۳۵۳	٪ ۶
کویت	۳۴۹۴۸۱	٪ ۶
عمان	۲۱۸۵۲۲	٪ ۴
دیگر کشورها	۷۹۲۲۸۱	٪ ۱۳
کل	۵۹۷۶۳۵	٪ ۱۰۰

۲: مهاجرت کاری قانونی

۲-۱- مهاجرت به پاکستان

در پاکستان تقریباً ۱٫۵ میلیون افغانستانی وجود دارد که حضورشان ثبت شده است. به صورت نسبی، ۱٫۷ درصد از کل جمعیت پاکستان را مهاجران تشکیل می‌دهند. (UNDESA ۲۰۱۷) با این حال، به دلیل مرزهای قابل نفوذ و فقدان زیرساخت یا منابع کافی برای ثبت اتباع خارجی طی ۵۰ سال گذشته، تعداد بی‌شماری مهاجر غیرقانونی نیز در پاکستان وجود دارد. بر اساس برآوردهای دولت، پاکستان به میزبانی حدود ۳۵۰۰۰۰ تا ۵۵۰۰۰۰ تبعه افغانستانی بدون مدرک ادامه خواهد داد. (بیزنس رکورد، ۲۰۱۹ سی‌ای آر، ۲۰۱۹ نیشن، ۲۰۱۹)

به دلیل نزدیکی زبانی، جغرافیایی و فرهنگی افغانستان به پاکستان، قرن‌هاست که اتباع افغانستانی به پاکستان مهاجرت می‌کنند. در دوران رونق نفتی، در سال ۱۹۷۳، مهاجران کاری افغانستانی شروع به گرفتن موقعیت‌های شغلی در ایالت پشتون‌نشین پاکستان کردند، جایی که اتباع پاکستانی بسیاری برای کار در کشورهای نفت‌خیز از این کشور مهاجرت کرده بودند. این مهاجرت‌ها قانونی و داوطلبانه بودند. بلافاصله پس از آن، حمله روسیه به افغانستان در سال ۱۹۷۹، چند موج مهاجرتی افغان‌ها به پاکستان را ایجاد کرد. از آن زمان، درگیری و بی‌ثباتی در افغانستان دلیل اصلی مهاجرت

از افغانستان به پاکستان بوده است. در طول سالیان، امواج متعدد بازگشت داوطلبانه و اجباری مهاجران افغانستانی از پاکستان به افغانستان نیز مشاهده شده است. (مارچند و همکاران، ۲۰۱۵). تا امروز، جمعیت مهاجران افغانستانی در پاکستان حدود ۲٫۴ میلیون نفر تخمین زده می‌شود که شامل گروه‌های زیر است:

مهاجران بدون مدرک و پناهندگان افغانستانی ثبت شده^۱ (IOM-UNHCR) (PoR, ۲۰۱۷) علی‌رغم وضعیت قانونی‌شان، افغانستانی‌ها عمدتاً به دلیل جنگ و بی‌ثباتی در کشورشان به پاکستان مهاجرت کردند و اغلب پناهنده محسوب می‌شوند. به همین دلیل، اطلاعات مربوط به این جمعیت، بر حسب مهاجرت و بازگشت در بخش ۳-۱ ارائه شده است. جدای از بحث در مورد مهاجرت اجباری از افغانستان به پاکستان، مهاجرت چرخشی فصلی بین دو کشور نیز یک پدیده مهم است. شواهد مبتنی بر یک نمونه ۲۰۲۳ نفری از مهاجران نشان می‌دهد که ۶۴ درصد از اتباع افغانستانی که در سال ۲۰۰۹ از پاکستان یا به پاکستان سفر کردند، مهاجران اقتصادی بودند. (مجیدی، ۲۰۰۹). یکی دیگر از دلایل برجسته مهاجرت چرخشی فرامرزی، درمانی است. داوین و مجیدی (۲۰۰۹) دریافتند که ۲۱ درصد از مهاجران افغانستانی به دنبال خدمات پزشکی در پاکستان هستند. تعداد زیادی از مهاجران کاری نیز از چین به این کشور سفر می‌کنند. به ویژه کارشناسان فنی بسیار ماهر که در گلگت-بالتستان و بلوچستان زندگی می‌کنند. بسیاری از کارگران مهاجر برای برآوردن نیروی کار پروژه‌های توسعه بزرگ چین در پاکستان در بخش‌های راه آهن، ساخت و ساز، معدن مس و انرژی مشغول به کار هستند که شمار این پروژه‌ها در سال ۲۰۱۳ تقریباً به ۱۲۰ پروژه می‌رسید. تعداد قابل توجهی از دانشجویان خارجی نیز در دانشگاه‌های پاکستان به ویژه در کالج‌های پزشکی تحصیل می‌کنند (سیبا و همکاران، ۲۰۱۳).

۱. تا ژانویه ۲۰۲۲، کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد اعلام کرد که از حدود سه میلیون افغانستانی که در پاکستان زندگی می‌کنند، حدود ۱٫۴ میلیون دارنده کارت (PoR (Proof of Registration) بودند، تقریباً ۸۴۰۰۰۰ نفر دارای ACC بودند، و تخمین زده می‌شود که ۷۷۵۰۰۰ افغانستانی بدون مدرک هستند.

گزارش خبری پاکستان اوت ۲۰۲۱، وزارت ایالات و مناطق مرزی پاکستان تعداد افغانستانی‌های بدون مدرک را بین ۳۰۰۰۰ تا ۴۰۰۰۰ اعلام کرد. جواد مدثر، مدیر اجرایی انجمن پاکستانی حقوق بشر و کمک به زندانیان (SHARP) در مصاحبه‌ای در ۲۲ فوریه ۲۰۲۲ اظهار داشت که هیچ «اطلاعات معتبر» در مورد جمعیت پناجویان افغانستانی در پاکستان وجود ندارد. (توضیحات مترجم).

۲. (PoR) کارت شناسایی صادر شده توسط پایگاه ملی داده و اداره ثبت پاکستان (NADRA) به نمایندگی از دولت پاکستان است که دارندگان کارت POR از نظر قانونی به عنوان پناهندگان ثبت شده توسط دولت پاکستان و UNHCR شناخته می‌شوند.

۲-۲- مهاجرت از پاکستان

پاکستان با حدود ۶ میلیون مهاجر خروجی، که ۳ درصد از کل جمعیت پاکستان را تشکیل می‌دهند، یکی از ده کشور مهاجر فرست در جهان است. اصلی‌ترین کشورهای مقصد مهاجران پاکستانی، کشورهای حاشیه خلیج فارس، هند و اروپا به ویژه بریتانیای کبیر و ایرلند شمالی هستند. (UNDESA، ۲۰۱۷). حواله‌های دریافتی^۱ ۶٫۵ درصد از درآمد ملی (تولید ناخالص داخلی) کشور را تشکیل می‌دهد که نشان دهنده نقش اساسی آن در اقتصاد پاکستان است. (UNDESA، ۲۰۱۷؛ بانک جهانی، ۲۰۱۸). دولت پاکستان نیز اهمیت مهاجرت از این کشور را تصدیق می‌کند. پاکستان به این منظور یک چارچوب قانونی و سازمانی پیشرفته و یک وزارت اختصاصی یعنی وزارت پاکستانی‌های خارج از کشور (وزارت پاکستان در خارج از کشور، ۲۰۱۹) ایجاد کرده است.

به طور کلی، افرادی که از پاکستان به آمریکای شمالی و اروپا مهاجرت می‌کنند، تمایل به مهاجرت با خانواده دارند و برای اقامت طولانی مدت برنامه‌ریزی می‌کنند. مهاجرانی که به کشورهای همسایه یا کشورهای حاشیه خلیج فارس سفر می‌کنند به طور متوسط مهاجران فصلی کم مهارت و نیمه ماهر هستند. مهاجرت آنها کوتاه مدت است و معمولاً چهار یا پنج سال طول می‌کشد (UNESCAP، n.d).

طی ۱۰ تا ۱۵ سال گذشته، افزایش قابل توجهی در تعداد مهاجران کاری پاکستانی به وجود آمده است. اما این روند از سال ۲۰۱۳ تغییر کرده است. تعداد کارگران پاکستانی که هر ساله به خارج از کشور سفر می‌کردند از ۶۲۲٫۷۱۴ نفر در سال ۲۰۱۳ به ۳۸۲٫۴۳۹ نفر در سال ۲۰۱۸ کاهش یافت. در مجموع، برآوردها نشان می‌دهد که حدود ۹٫۸ میلیون کارگر پاکستانی از سال ۱۹۸۱ به خارج از کشور رفته‌اند (BE&OE، دولت پاکستان، ۲۰۱۸). طبق یک مطالعه منتشر شده در سال ۲۰۱۸، زنان تنها ۲۱ درصد یا ۶۴۴۴ نفر از این جریان مهاجرتی را تشکیل می‌دهند (ILO، ۲۰۱۸). این مورد با قوانین مهاجرت سال ۱۹۷۹ توضیح پذیر است که به موجب آن حداقل سن زنان برای کار در خارج از کشور به عنوان یک کارگر خانگی ۳۵ سال است و این امر امکان مهاجرت منظم آنها را محدود می‌کند. (دولت پاکستان، ۲۰۱۵).

در سال ۲۰۱۶ بیشترین مهاجران به ترتیب از پنجاب، خیبر پختونخوا، سند و بلوچستان بودند. شاید جای تعجب نباشد که بیشترین مهاجران از پنجاب آمده‌اند چون استانی

است که بیشترین جمعیت را دارد. در سال ۲۰۱۷، جریان مهاجرت در سراسر کشور کاهش یافت به جز در مناطق شمالی که ۱۵٫۴ درصد افزایش داشت. در پنجاب مهاجرت تا ۴۱٫۳ درصد، سپس در خیبر پختونخوا (۴۸٫۱ درصد)، سند (۳۷٫۱۹ درصد) و بلوچستان (۲۹٫۱ درصد) کاهش یافت. بر اساس تحلیل خروج نیروی انسانی در سال ۲۰۱۷ توسط اداره مهاجرت و استخدام خارج از کشور پاکستان (BE&OE)، ۵۳ درصد از مهاجران از پنجاب هستند. برعکس، خیبر پختونخوا که سومین استان از نظر جمعیت است اما دومین استان از نظر تعداد مهاجران پاکستانی است که نشان می‌دهد مردم خیبر پختونخوا بیشتر جذب مشاغل خارجی می‌شوند. (دولت پاکستان، ۲۰۱۸).

بر اساس یک مطالعه گسترده از وزارت پاکستانی‌های خارج از کشور، بین سال‌های ۱۹۸۱ تا ۲۰۱۸، ۵۲ درصد از کارگران مهاجر پاکستانی از پنجاب و ۲۶ درصد از خیبر پختونخوا و ۹٫۵ درصد از سند هستند. در طول دوره این گزارش، ۵۰ درصد از کارگران به عربستان سعودی، ۳۳ درصد به امارات و ۷٫۵ درصد به عمان مهاجرت کردند. اکثر کارگران مهاجر پاکستانی ماهر (۴۲٪) در مشاغل نیازمند مهارت نسبی و متوسط مانند جوشکاری، منشی‌گری، سنگ تراشی، نجاری، لوله کشی و غیره کار می‌کردند. بخش دیگری از مهاجران کاری را کارگران غیر ماهر (۳۹٪) مانند کشاورزان و کارگران تشکیل می‌دادند. پیش بینی روندهای آتی نشان می‌دهد که افزایش تعداد کارگران مهاجر پاکستانی ادامه خواهد داشت و در سال ۲۰۲۰ به ۱۵٫۵ میلیون نفر خواهد رسید. (دولت پاکستان، ۲۰۱۸).

پاکستان تلاش‌های قابل توجهی در افزایش جابجایی دانشجویان انجام می‌دهد. تعداد دانشجویان پاکستانی در خارج از کشور در سال ۲۰۱۰ (۳۶۳۶۶ نفر) نسبت به سال ۲۰۰۶ (۲۴۶۷۱ نفر) به شدت افزایش یافت که بیش‌تر از ارقام مورد انتظار پیش بینی‌های دولت (۲۰۱۱، IIE) در ابتدا بود. در سال ۲۰۱۱، حدود ۴۹۰۰۰ دانشجوی پاکستانی در خارج از کشور مشغول به تحصیل بودند که ۶۵ درصد آن‌ها به کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی رفته بودند. (OECD، ۲۰۱۳). بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۲، کمیسیون آموزش عالی پاکستان (HEC) ۸۵۳۷ دانش‌آموز را برای تحصیلات عالی به خارج از کشور فرستاد. (کیانی و همکاران، ۱۳۹۴). اکثر دانش‌آموزان با بودجه شخصی خود مهاجرت می‌کنند یا توسط خانواده تأمین مالی می‌شوند. (IIE، ۲۰۱۱).

با وجود کانال‌های قانونی متعدد برای مهاجرت قانونی، برخی از کارگران مهاجر پاکستانی از کانال‌های غیرقانونی برای کار در خارج از کشور استفاده می‌کنند. آمار و

ارقام اخراج نشان می‌دهد که بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۵، ۲۴۲۸۱۷ مهاجر بی‌مدرك پاکستانی از کشور مقصد اخراج شدند. (دولت پاکستان، ۲۰۱۵).

داده‌های جمع‌آوری شده از پایش موج مهاجرتی بین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ در اروپا توسط عملیات IOM DTM تصویری جامع از آخرین روند مهاجرت پاکستانی‌ها به اروپا فراهم می‌کند. در مجموع ۲۷۹۵ تبعه پاکستانی در پرسش و پاسخ‌ها شرکت داشتند که ۹۸ درصد آنها مرد بودند، این نشان می‌دهد به مانند کشورهای حاشیه خلیج فارس، عمدتاً مردان به اروپا مهاجرت می‌کنند. اکثر پاسخ‌دهندگان جوان و مجرد بودند، نیمی از آنها بین ۱۸ تا ۲۵ سال سن داشتند. سوابق تحصیلی متنوع بود و اکثر آنها دارای سوابق تحصیلی کم‌تر از متوسطه (۲۸ درصد) و ابتدایی (۲۴ درصد) بودند، در حالی که افراد دارای تحصیلات متوسطه (۱۸ درصد) کمتر بودند. ۳۹ درصد از کل جمعیت نمونه قبل از خروج بیکار بودند، در حالی که ۵۱ درصد شاغل و تنها ۱۰ درصد دانشجوی (۱۰ درصد) بودند. این آمار نشان می‌دهد که بیکاری لزوماً عاملی نیست که بر تصمیم مهاجرت تأثیر بگذارد. با این حال، شرکت‌کنندگان گفته‌اند که وضعیت اقتصادی اصلی‌ترین دلیل مهاجرت (۴۲ درصد) است و پس از آن دلایلی چون جنگ و درگیری (۲۸ درصد) و خشونت و آزار و اذیت (۱۴ درصد) قرار دارند. در زمان مصاحبه، رایج‌ترین مقاصد مورد نظر در اروپا، ایتالیا (۵۴ درصد) و آلمان (۱۴ درصد) بودند. شرکت‌کنندگان شرایط اجتماعی-اقتصادی (۴۲٪) و احتمال پناهندگی (۳۱٪) را به عنوان عوامل اصلی تأثیرگذار بر انتخاب کشور مقصد، بیان کردند. تقریباً هیچ‌یک از اتباع پاکستانی مصاحبه‌شونده با خانواده و بستگانشان سفر نمی‌کردند، هرچند ۵۴ درصدشان گروهی سفر می‌کردند.

۳: مهاجرت اجباری و آوارگی

۳-۱- پناهندگان در پاکستان

از سال ۱۹۸۰، پاکستان میزبان یکی از بزرگترین جمعیت پناهندگان در جهان بوده است. با کمی بیش از ۱٫۴ میلیون پناهنده ثبت شده، پاکستان پنجمین جمعیت پناهنده در سراسر جهان را دارد. (پرتال داده‌های مهاجرت IOM، ۲۰۱۸). با این حال، علاوه بر این، حدود ۵۰۰۰۰۰ پناهنده افغانستانی بدون مدرک در پاکستان اقامت دارند. (CAR، ۲۰۱۹). اگر این جمعیت در نظر گرفته شود، پاکستان تبدیل به سومین کشور میزبان پناهجویان در جهان می‌شود. تقریباً تمام جمعیت پناهجویان در پاکستان اهل افغانستان هستند.^۱ ثبت پناهندگان افغانستانی دارای مدرک بر اساس (گواهی ثبت) یا POR انجام می‌گیرد که مدرکی است که اجازه اقامت و تردد آزادانه قانونی و موقت را برای پناهندگان افغانستانی ثبت شده فراهم می‌کند. با این حال، ماهیت موقت این کارت تضمین کننده حمایت کافی از پناهندگان افغانستانی در این کشور نیست، پناهندگانی که در برابر تأثیرات منفی ناشی از تغییرات محیط‌های سیاسی و امنیتی آسیب پذیر هستند. پناهجویان افغانستانی و به ویژه مهاجران غیرقانونی (بی مدرک) در معرض سوء استفاده، دستگیری و بازداشت توسط مأمورین قرار دارند. حمایت از کودکان نیز خود یک مشکل است چون فقر، فقدان

۱. در مقابل، تا ۷ فوریه ۲۰۲۲، کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل ورود ۱۱۷۵۴۷ مهاجر جدید از افغانستان را از ژانویه ۲۰۲۱ تا آغاز فوریه ۲۰۲۲، با اوج قابل توجه ۳۵۲۸۹ مهاجر جدید در اوت ۲۰۲۱، درست در زمانی که طالبان به قدرت بازگشتند، گزارش داد. (مترجم)

آموزش و دسترسی ناکافی به خدمات اولیه در میان کودکان افغانستانی مشکل رایجی است. (کمیتة بین المللی نجات، ۲۰۱۷).

مهاجرت اجباری افغانستانی‌ها به پاکستان در سال ۱۹۷۹ پس از اشغال افغانستان توسط شوروی آغاز شد. در یک دهه، بین سال‌های ۱۹۷۹ و ۱۹۸۰، بیش از ۱٫۵ میلیون شهروند افغانستانی به پاکستان گریختند. (دولت پاکستان و UNHCR، ۲۰۰۵). خوشاوندی‌بیله‌ای و شبکه‌های فرامرزی که از قبل وجود داشتند، به بسیاری از قبایل پشتون ساکن در جنوب و شرق افغانستان اجازه فرار به پاکستان از مرزها را دادند. (گروه بین المللی بحران، ۲۰۰۹). اکثر پناهندگان این موج اول مهاجرت در کمپ‌های پناهندگان زندگی می‌کردند و دولت پاکستان و جامعه جهانی از آن‌ها استقبال کردند. دومین جهش در مهاجرت بین سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۰ در زمان ظهور رژیم طالبان در افغانستان رخ داد. در طول این مدت، حدود ۳۰۰۰۰۰ پناهجوی افغانستانی به پاکستان گریختند. (دولت پاکستان و UNHCR، ۲۰۰۵). همزمان با شروع سال ۱۹۹۰، دولت پاکستان اولین برنامه بازگشت خود را آغاز کرد. گسترده‌ترین مهاجرت اخیر از افغانستان به پاکستان در سال ۲۰۰۱ و در جریان جنگ طالبان و ائتلاف به رهبری ایالات متحده رخ داد. (مارچند و همکاران، ۲۰۱۵).

در سال ۲۰۰۵، دولت پاکستان نفوس افغانستان را در این کشور سرشماری کرد که اطلاعاتی درباره جمعیت و وضعیت اجتماعی-اقتصادی اتباع افغانستانی مقیم پاکستان ارائه می‌دهد. بیشترین درصد جمعیت افغانستانی‌ها در استان‌های مرزی شمال غرب (۶۲ درصد)، بلوچستان (۲۵ درصد) و پنجاب (۷٪) زندگی می‌کردند. ۴۲ درصد آن‌ها در اردوگاه‌ها سکونت داشتند، در حالی که ۵۷ درصد در مناطق شهری و روستایی ساکن شدند. جمعیت افغانستانی از نظر جنسیت، مساوی تقسیم شده بود. و یک خانواده متوسط از ۵ یا ۶ نفر تشکیل شده بود. حدود ۸۱ درصد اتباع افغانستانی پشتون، ۷ درصد تاجیک و ۲ درصد ازبک بودند. از هر پنج نفر از کل جمعیت افغانستانی‌ها در پاکستان، یک نفر زیر پنج سال سن داشت.

یک نظرسنجی اجتماعی-اقتصادی جدید در مورد اتباع افغانستانی مقیم پاکستان توسط شورای پناهندگان دانمارک یا DRC در سال ۲۰۱۳ انجام شده است که نشان می‌دهد دو سوم مهاجران افغانستانی در پاکستان (۶۴ درصد) شاغل بوده‌اند. برخی از آن‌ها مغازه‌دار (۱۹٪) یا در بخش حمل و نقل (۸٪) بودند (DRC، ۲۰۱۳). یافته‌های نظرسنجی اخیر IOM درباره قصد بازگشت^۱ (RIS) در سال ۲۰۱۸ نشان می‌دهد که در بین

۳: مهاجرت اجباری و آوارگی | ۱۷

مهاجران افغانی که شاغل بوده‌اند، ۳۸ درصد کارگران روزمزد (غیرکشاورزی)، ۱۷ درصد صاحب مشاغل خُرد، ۱۴ درصد کارگران ماهر، ۸ درصد رانندگان ریکشا یا تاکسی و ۷ درصد کارگران روزمزد در بخش کشاورزی بودند.

از آغاز قرن جدید، مشهودترین روند مهاجرت، مهاجرت بازگشت کنندگان بوده است. در مجموع از سال ۲۰۰۲، بیش از ۴٫۳ میلیون تبعه افغانستان از پاکستان به کشور بازگردانده شدند، که ۲٫۷ میلیون نفر از آنها تنها بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۵ به کشور بازگردانده شدند. (UNHCR، ۲۰۱۹؛ Marchand و همکاران، ۲۰۱۵). داده‌های مبتنی بر یک نظرسنجی درباره بازگشت کنندگان نشان می‌دهد که ۶۰ درصد از کسانی که بازگشته‌اند بیش از سه دهه را در پاکستان گذرانده‌اند و ۱ نفر از هر ۵ نفر در غربت به دنیا آمده است. (IOM-UNHCR، ۲۰۱۷). بین اوت ۲۰۱۷ و فوریه ۲۰۱۸، دولت پاکستان و IOM پروسه‌ای را برای ثبت نام مهاجران افغانستانی اجرا کردند. نتایج نشان می‌دهد که ۸۷۹۱۹۸ مهاجر غیرقانونی از ۲۱ مکان مختلف درخواست دریافت کارت شهروندی افغانستان یا ACC^۲ را داشتند. (IOM، ۲۰۱۸).

جدول ۴: پناهندگان و پناهجویان در پاکستان، اواسط سال ۲۰۱۷

کشور مبدأ	پناهندگان	کشور مبدأ	پناهجویان
افغانستان	۱,۴۰۶,۳۰۷	افغانستان	۲,۷۹۰
سومالی	۲۴۷	ترکیه	۳۶۳
یمن	۶۳	سومالی	۲۷
ایران (جمهوری اسلامی)	۴۸	جمهوری عربی سوریه	۱۲
سایر	۱۲۹	سایر	۴۱
مجموع	۱,۴۰۶,۷۹۴	مجموع	۳,۲۳۳

منبع: UNHCR، ۲۰۱۷.

۱. در سال ۲۰۲۰ گزارش شد که نسل دوم، سوم و حتی چهارم پناهندگان افغانستانی که در پاکستان زندگی می‌کنند حتی جمعیتی که قبلاً در پاکستان متولد و بزرگ شده بودند، هنوز در بلاتکلیفی قانونی زندگی می‌کنند و با خطر اخراج به افغانستان، کشوری که اکثر آنها هرگز ندیده‌اند، مواجهند. با توجه به گزارش نظارت بر بازگشت داوطلبانه UNHCR در سال ۲۰۱۹، ۶۵ درصد از ۶۰۶۲ پناهجوی افغانستانی که از پاکستان بازگشتند، بیش از ۱۰ سال در پاکستان زندگی کرده‌اند. ۳۲ درصد گفتند که در پاکستان متولد شده‌اند. ۷۷ در مقایسه با سال ۲۰۱۹، تعداد افغانستانی‌های بازگشته از پاکستان تحت برنامه بازگشت داوطلبانه کمیساری عالی پناهندگان سازمان ملل (UNHCR) از آن زمان به میزان قابل توجهی کاهش یافته است. (۲۰۲۰: ۱۰۹۲ نفر؛ ۲۰۲۱: ۴۳۷ نفر)

۲. کارت ثبت نام برای افغانستانی‌های بدون مدرک مقیم پاکستان توسط دولت پاکستان طی پروسه ثبت در سال‌های ۱۸-۲۰۱۷ صادر شده است. دارندگان ACC را ملزم به بازگشت به افغانستان می‌کرد و تنها پس از دریافت ویزای پاکستان روی پاسپورت خود می‌توانستند به پاکستان بازگردند.

۳-۲- پناهندگان از پاکستان

تا اواسط سال ۲۰۱۷، ۱۳۶۵۲۷ پناهنده از پاکستان در سراسر جهان وجود داشته است. ۸۷۰۸۲ نفر از آنها در افغانستان، ۱۴۸۷۲ نفر در ایتالیا و ۷۰۰۳ نفر در بریتانیای کبیر و ایرلند شمالی ساکن بودند. علاوه بر این، ۶۶۴۰۵ متقاضی پناهندگی نیز وجود داشته است. (جدول ۵). اکثر آنها در آلمان (۱۹۳۵۵)، ایتالیا (۱۲۲۹۱) و یونان (۶۰۸۹) درخواست پناهندگی دادند. (همان).

تعداد پناهندگان پاکستانی به طور استثنایی از ۴۹۰۰۰ نفر در سال ۲۰۱۲ به ۳۳۶۰۰۰ نفر در سال ۲۰۱۳ افزایش یافت. (IOM) پرتال داده‌های مهاجرت، ۲۰۱۸). پس از ثبات نسبی در سال ۲۰۱۴، این عدد از اواسط سال ۲۰۱۷ به ۱۳۶۵۲۷ نفر کاهش یافت. میتوان بین افزایش تعداد پناهندگان در سال ۲۰۱۳ و زلزله ۷٫۷ ریشتری ارتباط مشهودی را حس کرد. این زلزله که در همان سال منطقه بلوچستان را نیز لرزاند. بسیاری از منازل را تخریب کرد و مستقیماً حدود ۳۰۰۰۰۰ نفر را تحت تأثیر قرار داد. (بی بی سی، ۲۰۱۳). با بدتر شدن وضعیت فرصت‌های معیشتی، مردم در جستجوی فرصت‌های بهتر مهاجرت کردند.

جدول ۵: پناهندگان و پناهجویان از پاکستان، اواسط سال ۲۰۱۷

کشور مقصد	پناهندگان	کشور مقصد	پناهجویان
افغانستان	۸۷۰۸۲	آلمان	۱۹۳۳۵
ایتالیا	۱۴۸۷۲	ایتالیا	۱۲۲۹۱
انگلستان	۷۰۰۳	یونان	۶۰۸۹
آلمان	۵۷۷۳	آمریکا	۴۶۶۲
کانادا	۴۷۴۴	انگلستان	۲۸۹۷
سایر	۱۷۰۵۳	سایر	۲۱۱۳۱
مجموع	۱۳۶۵۲۷	مجموع	۶۶۴۰۵

منبع: UNHCR، ۲۰۱۷.

۳-۳- آوارگی داخلی در پاکستان

طی ۲۰ سال گذشته، بلایای طبیعی، به ویژه سیل، زلزله و درگیری‌های خشونت‌آمیز در استان‌های شمالی خیبر پختونخوا و مناطق قبیله‌ای فدرال یا FATA^۱ منجر به آوارگی میلیون‌ها نفر در پاکستان شده است. (IOM، ۲۰۱۷؛ وقاص، ۲۰۱۶). از سال ۲۰۰۹، ۵٫۲

1. Federally Administrated Tribal Areas

میلیون نفر به دلیل این درگیری‌ها در خود پاکستان آواره شدند. در سال ۲۰۱۰ سیل زندگی ۲۰ میلیون نفر را تحت تأثیر قرار داد و در سال ۲۰۰۵ زلزله ۳٫۵ میلیون نفر را بی‌خانمان کرد. (سید و شاه ۲۰۱۷).

احتمال وقوع سیل در سراسر کشور بسیار زیاد است به ویژه در فصل باران‌های موسمی، و زمین لرزه‌هایی که شمال پاکستان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ساختمان‌های بی‌کیفیت، سیستم‌های ناکارآمد هشدار اولیه و عدم آگاهی و آموزش در مورد بلایا و واکنش در هنگام وقوع آن‌ها، همگی از عوامل موثر بر درصد بالای خسارات و آسیب‌های ناشی از بلایای طبیعی در کشور هستند. (جینتی و لاول، ۲۰۱۵).

طبق شاخص جهانی خطرات آب و هوایی در بلندمدت که در سال ۲۰۱۹ توسط دیده بان آلمان منتشر شده است، پاکستان در میان کشورهایی که بیشترین آسیب را دیده‌اند، در رتبه هشتم قرار دارد و انتظار می‌رود که در آینده نیز به شدت تحت تأثیر اثرات منفی تغییرات آب و هوایی قرار گیرد. (اکستین، هاتفیل و وینگس، ۲۰۱۹) پاکستان طی ۴۰ سال گذشته طیف وسیعی از بلایای طبیعی از جمله سیل، زلزله، خشکسالی، طوفان و سونامی را تجربه کرده است. بطور متوسط سالانه حدود ۳ میلیون نفر در پاکستان تحت تأثیر بلایای طبیعی قرار می‌گیرند که برابر با ۱٫۶ درصد از کل جمعیت است. سازمان ملی مدیریت بلایای طبیعی (NDMA) تخمین می‌زند که فجایع اقلیمی بین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۱۳ به طور میانگین ۳٫۹۹ میلیارد دلار در سال زیان اقتصادی به بار آورده است. از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴، سیل با ۳۸٫۱۲ میلیون نفر آسیب دیده، ۳٫۴۵ میلیون خانه ویران شده و ۱۰٫۶۳ میلیون هکتار محصولات از بین رفته منجر به ۱۸ میلیارد دلار زیان مالی شده است. (بانک جهانی، ۲۰۱۵) جدیدترین آمار به اشتراک گذاشته شده توسط شاخص جهانی خطرات آب و هوایی در سال ۲۰۱۸ نشان می‌دهد که پاکستان در سال ۲۰۱۶ متحمل ۵۶۶ حادثه شده است که یعنی به دلیل شرایط آب و هوایی خطرناک ۴۷٫۳۱۳ میلیون دلار آمریکا معادل ۰٫۰۰۴۸ درصد از تولید ناخالص داخلی، خسارت به این کشور وارد شده است. (شافر، کانزل و اکستین)

از ۱۶ تا ۲۲ ژوئیه ۲۰۱۵، باران‌های موسمی شدید، آب شدن سریع برف و طغیان دریاچه‌های منجمد مناطق کوهستانی شمالی کشور منجر به سیلاب ناگهانی و طغیان رودخانه سند در مناطق مختلف سراسر پاکستان شد. منطقه چیترال در خیبر پختونخوا با ۲۸۵۰۰۰ نفر بیش‌ترین آسیب را دید. سیل باعث خسارت به خانه‌ها، آواره شدن خانواده‌ها، خسارت به اموال و وسایل خانه‌ها و سایر آسیب‌های ساختاری

شد. کانال‌های آبیاری، محصولات، زمین‌های کشاورزی و تاسیسات تولید برق محلی تخریب شد. بخش‌هایی از گلگت-بالتستان، پنجاب و سند نیز به شدت تحت تاثیر قرار گرفتند. طبق گزارش سازمان ملی مدیریت بلایای طبیعی (NDMA)، ۱۵۷۲۱۹۱ نفر در بیش از ۴۱۱۱ روستا تحت تاثیر خسارات سیل قرار گرفتند. و در سراسر کشور ۲۳۸ نفر کشته و ۲۳۲ نفر مجروح شدند. کشمکش و تقلای این جمعیت آسیب دیده با زمین‌لرزه‌ای به قدرت ۷٫۵ ریشتر همراه شد که بخش‌های شمالی کشور و کشمیر را لرزاند (بانک جهانی، ۲۰۱۵).

جدیدترین ارقام در مورد آوارگی داخلی در پاکستان نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۷، شمار آوارگان داخلی ۲۴۹۰۰۰ نفر بود. در همان سال، حوادث خیبر پختونخوا و مناطق قبیله‌ای فدرال (FATA) باعث آوارگی ۷۵۰۰۰ نفر دیگر شد. با این حال، تا ۳۱ دسامبر ۲۰۱۸، افراد زیادی توانستند به محل زندگی خود بازگردند، و شمار آوارگان داخلی^۱ در پاکستان به ۱۱۹۰۰۰ نفر کاهش یافت. (IDMC، ۲۰۱۹)

خانواده‌های آواره تمایل دارند در خارج از کمپ‌ها و در مراکز شهری مختلف در سراسر کشور زندگی کنند. که به دلیل شرایط پرمخاطره‌شان معمولاً با چندین آسیب دیگر نیز مواجه می‌شوند. نبود فرصت‌های شغلی، عدم پذیرش و بدرفتاری از سوی جامعه، زیر نظر بودن، آزادی محدود و فقدان آموزش از مسائل رایج در میان آوارگان داخلی است. با این حال، اثر چالش‌ها و مسائل بستگی به منطقه یا استانی دارد که پس از آوارگی به آن جا رفته‌اند. (سید و شاه، ۲۰۱۷)

۴: مهاجرت داخلی

جریان‌های مهاجرت داخلی در پاکستان بسیار بزرگ‌تر از جریان‌های مهاجرت بین‌المللی است. برآوردها از بررسی نیروی کار (LFS) ۲۰۱۴-۲۰۱۵ نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر داخلی تقریباً چهار برابر بیش‌تر از جمعیت مهاجر است. و این یعنی حدود ۱۳ درصد از جمعیت پاکستان را مهاجر داخلی تشکیل می‌دهد.

مهاجرت داخلی در پاکستان معمولاً توسط کارگران نیمه‌ماه‌ری انجام می‌شود که از مناطق کوهستانی روستاها به مناطق شهری نقل مکان می‌کنند. (هونزی، ۲۰۱۰). این پدیده به چندین دلیل رخ می‌دهد از جمله: تفاوت دستمزد روستایی و شهری، فرصت‌های اقتصادی و ازدواج، اما این پدیده هم با درگیری‌ها و بلایای طبیعی مرتبط است. علی‌رغم بزرگی و اهمیت آن برای کشور، مهاجرت داخلی در پاکستان پدیده‌ای است که مورد مطالعه قرار نگرفته است. نبود تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد و خلأهای موجود در سیاست ملی مانع تاثیرگذاری توسعه و پتانسیل مثبت اقتصادی مهاجرت داخلی می‌شود. (غمز، ایرمان، و عایشه، ۲۰۱۸؛ سعیدیه و همکاران، ۲۰۱۷).

آخرین برآوردهای بررسی نیروی کار ۲۰۱۴-۲۰۱۵ نشان می‌دهد که انگیزه اصلی مهاجرت ازدواج است که ۳۵ درصد از کل جریان‌های مهاجرت داخلی را تشکیل می‌دهد و به دنبال آن مهاجرت با والدین (۲۱٪) و مهاجرت برای اشتغال (۱۶٫۵٪) قرار دارد. ۹ درصد از افراد مورد بررسی گزارش کردند که دلیل مهاجرت‌شان بازگشت به خانه است، که به طور بالقوه

نشان دهنده نقش مهاجرت چرخشی فصلی است. منابع دیگر نشان می‌دهد که اهداف تحصیلی نیز عاملی مهم و تأثیرگذار بر تصمیم بر مهاجرت داخلی است. (گزار، ۲۰۰۶). بر اساس LFS، یک چهارم از کل جریان‌های مهاجرت داخلی از روستاها به شهرها است و معمولاً احتمال مهاجرت مردان در مقایسه با زنان بیش‌تر است. هشتاد و دو درصد از مهاجران داخلی شاغل هستند، اکثر آنها کارمند (۴۹٪) هستند یا کار آزاد (۳۴٪) دارند. از آنجا که مهاجران داخلی به اندازه کافی در سیاست‌ها و آمارهای ملی به حساب نمی‌آیند، شهرها در حال حاضر با چندین محدودیت مالی و انسانی مواجهند. به ویژه در ارائه خدمات به شهروندان چالش‌ها بیش‌تر می‌شود چون تعدادشان افزایش یافته است. به دلیل شهری‌سازی بی برنامه، جمعیت مهاجر و غیر مهاجر در معرض خطر عدم دسترسی به خدمات اولیه هستند. (سعدیه و همکاران، ۲۰۱۷). سایر مشکلات پیش روی مهاجران داخلی به نبود محل اقامت مناسب، از دست دادن شبکه ارتباطی اجتماعی و مشکلات یافتن شغل مرتبط است. (غمز، ایرمان و عایشه، ۲۰۱۸).

۵: مهاجرت غیرقانونی

۵-۱- قاجاق مهاجر

همانطور که قبلاً اشاره شد، پاکستان به دلیل موقعیت جغرافیایی خود یک منبع، کشور ترانزیت و مقصد برای مهاجران غیرقانونی است. در زمینه قاجاق مهاجر، پاکستان اصولاً یک کشور ترانزیت محسوب می‌شود. برآوردها نشان می‌دهد که بین ۳۵۰۰۰۰ تا ۵۵۰۰۰۰ مهاجر غیرقانونی افغانستانی در پاکستان سکونت دارد. (CAR، ۲۰۱۹). بسیاری از تازه‌واردها از پاکستان فقط به عنوان یک کشور ترانزیت برای رسیدن به مقصد خود، استفاده می‌کنند. و تنها بخشی از مهاجران غیرقانونی مقیم پاکستان از یک قاجاقچی برای ورود به این کشور استفاده کردند. (UNODC، ۲۰۱۳).

سه مسیر اصلی قاجاق از طریق پاکستان وجود دارد که به سه مقصد منتهی می‌شود: اروپا، استرالیا و کشورهای حاشیه خلیج فارس. رایج‌ترین مسیر قاجاق به اروپا در پاکستان یک مسیر زمینی شناخته شده است. که اغلب به عنوان مسیر مدیترانه شرقی شناخته می‌شود و عمدتاً توسط پاکستانی‌ها، افغانستانی‌ها و اتباع بنگلادشی که هنگام عبور از پاکستان به شبکه‌های قاجاق پاکستانی متکی هستند، انتخاب می‌شود.

عموماً این حلقه‌های قاجاق کاملاً سازمان یافته و توسعه یافته به نظر می‌آیند و این مسیر به افغانستان، پاکستان، ایران، ترکیه و یونان متصل می‌شود. مردم از مرزهای

زمینی و دریایی با ترکیبی از تکنیک‌ها و با استفاده از مدارک تقلبی یا مدارک واقعی که با تقلب به دست آمده‌اند، عبور می‌کنند. (کمیسون اروپایی، ۲۰۱۵). معمولاً مهاجران قاچاق از منطقه بلوچستان از مرزهای زمینی گذرگاه تفتان یا شهر مند بولو در پاکستان به سمت ایران حرکت می‌کنند. (IOM، ۲۰۱۶؛ UNODC، ۲۰۱۳). مراکز اصلی قاچاق برای افرادی که به سمت ایران می‌روند، کراچی، بیشاور و کوئته است.

سفر زمینی از پاکستان به ترکیه معمولاً حدود ۲۵۰۰ دلار آمریکا هزینه دارد در حالی که هزینه قاچاق با در نظر گرفتن همه موارد از این کشور به یونان حدود ۴۰۰۰ دلار آمریکا است. (UNODC، ۲۰۱۸). این هزینه‌ها تا حدودی با داده‌های جمع‌آوری شده توسط IOM DTM حاصل از نظارت بر امواج مهاجرت بین سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۸ تطابق دارد. که نشان می‌دهد ۴۰ درصد از مردم مورد پرسش و پاسخ قرار گرفته شده، که از پاکستان به اروپا سفر می‌کردند، بیش از ۵۰۰۰ دلار برای رسیدن به مکان فعلی خود در اروپا پرداخت کردند. برخی از قاچاقچیان نیز گزینه سفر هوایی به اروپا را فراهم می‌کنند که هزینه آن بین ۱۲۰۰۰ تا ۱۸۰۰۰ دلار است. (UNODC، ۲۰۱۸). داده‌های مربوط به هزینه‌های قاچاق دائماً در نوسان است و آمارهای فوق تحت تاثیر تغییرات سیاسی و سیاستی در مسیرهای قاچاق قرار دارد. قاچاقچیان پاکستانی که در مسیر مدیترانه شرقی فعالند، تمایل به تغییر و گشودن مسیرهای خود دارند و نسبت به تغییر در تاکتیک‌های کنترل مرزها بسیار حساس هستند. به عنوان مثال، مشاهده شده است که بهبود کنترل مرزهای زمینی منجر به افزایش استفاده از مسیرهای جایگزین دریایی و هوایی شده است. (UNODC، ۲۰۱۳).

مهاجران پاکستانی و افغانی که غیرقانونی به استرالیا منتقل می‌شوند، معمولاً از راه‌های هوایی و با داشتن پاسپورت‌های اصل و ویزا پاکستان را ترک می‌کنند. آنها معمولاً ابتدا به مالزی یا تایلند سفر می‌کنند و از آنجا به طور غیرقانونی از راه زمین یا دریا به اندونزی می‌روند. سپس در این مرحله، آنها آخرین بخش سفر به استرالیا را از راه دریا انجام می‌دهند. قاچاقچیان در این مسیر کاملاً قابل اعتماد و شناخته شده‌اند و مردم آن‌ها را به چشم ارائه دهندگان خدمات ضروری برای کمک به فرار از آزار و اذیت در پاکستان می‌بینند. (همانجا). مراکز اصلی قاچاق برای مهاجرانی که قصد رفتن به استرالیا را دارند، شهرهای کوئته، کراچی و اسلام‌آباد هستند. (UNODC، ۲۰۱۸). هزینه کل این مسیر حدود ۱۳۰۰۰ دلار است. که به چند بخش تقسیم می‌شود: ۵۰۰۰ دلار از پاکستان به تایلند یا مالزی، ۳۰۰۰ دلار از تایلند یا مالزی به اندونزی و ۵۰۰۰ دلار از مالزی به استرالیا. (UNODC، ۲۰۱۳).

بخش بزرگی از مهاجران جنوب آسیا که عازم کشورهای حاشیه خلیج فارس هستند، از راه زمین و دریا از پاکستان عبور می‌کنند. از پاکستان معمولاً به ایران سفر می‌کنند و سپس از راه دریا به عمان می‌رسند. سفر هوایی مستقیماً به مقصد مورد نظر یعنی کشورهای حاشیه خلیج فارس و سفر دریایی نیز امکان پذیر است. هزینه قاچاق در این مسیر، بدون احتساب هزینه مدارک لازم برای سفر، تقریباً ۱۰۰۰ دلار است. (UNODC، ۲۰۱۸).

قاچاقچیان در پاکستان جاعل اسناد و مدارک نیز هستند. مشاهده شده است که هم ویزاهای اصل با خدمات کامل و هم ویزای جعلی ارائه می‌دهند. ویزای اصل می‌تواند تا ۱۶۰۰۰ دلار هزینه داشته باشد در حالی که هزینه ویزای جعلی می‌تواند تا ۳۰۰۰ دلار باشد. این قیمت‌ها در مجموع شامل سه تلاش است، به این معنی که اگر اولین سفر با شکست مواجه شد، قاچاقچی دو بار دیگر بدون هزینه اضافی به مهاجر کمک می‌کند. (UNODC، ۲۰۱۳).

عوامل قاچاق در ترکیه، یونان، ایتالیا و آلمان نیز با عوامل محلی کوپته و ایران به ایتالیا و آلمان از راه زمینی ایران، ترکیه و یونان در ارتباط هستند. (همانجا).

صرف نظر از مسیر منتخب، مهاجران قاچاقی در مرز زمینی ترکیه و یونان، در معرض خطر استثمار، آدم ربایی و تجاوز قرار دارند. مهاجران در راه استرالیا باید سفر دریایی خطرناکی را از اندونزی به استرالیا در شرایط ناامن انجام دهند.

مهاجران به کشورهای حاشیه خلیج فارس نیز تا رسیدن به مقصد در معرض خطر آزار و اذیت، کار اجباری و قاچاق انسان هستند. (UNODC، ۲۰۱۸؛ کمیسیون اروپا، ۲۰۱۵، UNODC، ۲۰۱۳).

۵-۲- قاچاق انسان

بر اساس گزارش قاچاق انسان در سال ۲۰۱۸ که توسط وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا منتشر شده است پاکستان در رتبه دوم قرار دارد. این گزارش ادعا می‌کند که «دولت پاکستان حداقل‌ها را هم در رعایت استانداردهای حذف قاچاق، برآورده نمی‌کند؛ اما با این حال، تلاش‌های قابل توجهی برای انجام این کار انجام می‌دهد» (UNODC، ۲۰۱۸).

در مقایسه با سال‌های گذشته، تعداد قربانیان شناسایی شده، تحقیقات و پیگردهای قانونی موارد قاچاق جنسی افزایش یافته است. همچنین، محکومیت برای کار اجباری، که رایج‌ترین شکل استثمار افراد در این کشور است به ویژه در منطقه پنجاب افزایش

یافته است. با این حال، تلاش‌های دولت در مقایسه با حجم قاچاق انسان در کشور بسیار ضعیف است. قانون جزا همه اشکال قاچاق جنسی کودکان را جرم انگاری نمی‌کند و مجازات‌های اعمال شده در مورد قاچاق جنسی در مقایسه با مجازات جرایم دیگر به اندازه کافی سختگیرانه نیست. عدم ارائه خدمات برای قربانیان قاچاق انسان نیز به عنوان یک زمینه مشکل ساز گزارش شده است. (UNDS، ۲۰۱۸).

پاکستان یک کشور مبدأ، ترانزیت و مقصد برای قربانیان قاچاق انسان (VoTs (victims of human trafficking)) با هر جنسیت و سن و سالی است. کار اجباری بزرگترین مشکل قاچاق انسان در پاکستان است. کارگران پاکستانی به عنوان بخشی از شرایط استخدام پولی را قرض می‌گیرند، اما این بدهی بعدها توسط کارفرما دستمایه استثمار قرار می‌گیرد، که به این ترتیب سایر اعضای خانواده را حتی برای نسل‌ها به دام می‌اندازد. این شکل از استثمار بیشتر در مشاغل کشاورزی و آجرسازی اتفاق می‌افتد. زنان و دختران پاکستانی در برابر ازدواج‌های اجباری و قاچاق جنسی بسیار آسیب‌پذیر هستند. کودکان پاکستانی نیز در معرض خطر قاچاق انسان قرار دارند. گزارش‌ها حاکی از آن است که آنها برای انواع مختلف استثمار از بردگی خانگی گرفته تا حلقه‌های تکدی‌گری و قاچاق جنسی، خرید، فروش، اجاره و ربوده شده‌اند. (همان).

مهاجران پاکستانی هم در اروپا و هم در کشورهای حاشیه خلیج فارس در معرض خطر استثمار قرار دارند. مهاجران اغلب با پیشنهادهای شغلی کاذب اغوا می‌شوند و خود را در بند بردگی خانگی، کارهای ساختمانی و سایر موارد می‌بایند. کارمزدهای بالا که توسط ماموران غیرقانونی دریافت می‌شود، اشکال مختلف کار اجباری را در خارج از کشور ایجاد می‌کند (همان). داده‌های فرونتکس نشان می‌دهد که در بین قربانیان قاچاق به اروپا، به ویژه اسپانیا مردان پاکستانی درصد بیش‌تری را به خود اختصاص داده‌اند. همه قربانیان مردی که توسط فرانتکس ردیابی می‌شوند برای کار اجباری به اروپا قاچاق می‌شوند (UNODC، ۲۰۱۳). قربانیان قاچاق انسان به کشورهای حاشیه خلیج فارس نیز عمدتاً زنان و دختران هستند و مراکز اصلی استثمار دبی، ابوظبی و سایر مقاصد در امارات متحده عربی هستند. سازمان‌های غیردولتی پاکستانی نشان می‌دهند که بسیاری از قربانیانی که در امارات، بحرین و عمان مورد استثمار قرار می‌گیرند از شهر لاهور هستند. (همان).

در سال ۲۰۱۷، مقامات استانی پاکستان ۱۴۵۷۱ قربانی قاچاق انسان را شناسایی کردند که از این تعداد ۱۲۱۳۳ زن، ۲۱۳۳ مرد و ۱۰۷ کودک بودند. مشخص شده است که قاچاقچیان

لزوماً غریبه نیستند و می‌توانند از بستگان یا همسایگان مرد و دوستان نزدیک قربانیان باشند. زنان و دختران نه تنها با زور بلکه با استفاده از ترکیبی از آداب و رسوم اجتماعی، مذهب و هنجارهای جنسیتی قاچاق می‌شوند، (حسین، و حسین، ۲۰۱۲).

مراکز اصلی قاچاق داخلی زنان و دختران لاهور و سارگودا هستند. (UNODC، ۲۰۱۳).

سارگودا به منزله پل بین لاهور و اسلام‌آباد است، در حالی که لاهور، جایی است که بیشترین حلقه‌های قاچاق در آن جا فعال‌اند. شبکه‌های قاچاق فعال به کشورهای حاشیه خلیج فارس به‌طور حرفه‌ای سازمان‌دهی شده‌اند و به عنوان سازمان‌های خلاف‌کاری ساختار خوبی دارند. (همان). آنها از روش‌های پیچیده‌ای برای استخدام، رشوه و اسناد جعلی برای تسهیل عملیات‌شان استفاده می‌کنند. (UNODC، ۲۰۱۵).

اطلاعات درباره قاچاق پناهندگان افغانستانی کم است. با این حال، به دلیل شرایط ناپایدار اجتماعی-اقتصادی آن‌ها، مهاجران افغانستانی نیز احتمالاً در معرض خطر قاچاق انسان هستند و این خود زمینه‌ای برای تحقیقات بیشتر است.

سیاست‌های ملی مربوطه و کارگزاران

پاکستان سند سیاست مهاجرت منسجمی ندارد که همه انواع مهاجرت، ارتباط مهاجرت و توسعه را در برگیرد. با این حال، چندین چارچوب سیاستی منظم و نظارت ساختارمند برای مدیریت مهاجرت دارد.

در سطح ملی، از منظر سیاست مهاجرت، مخصوصاً در ارتباط با خود مهاجرت، نقش اصلی را وزارت کشور ایفا می‌کند. ثبت ملی، تابعیت، مهاجرت، مقررات ورود و خروج اتباع خارجی و اقدامات مبارزه با قاچاق همگی از وظایف وزارت کشور است. که این مسئولیت‌ها بیشتر با مقامات مختلف زیر نظر وزارت کشور مشترک است. (سیبا و همکاران، ۲۰۱۳) واحد مدیریت مهاجرت (MMC) واحدی است که به مبارزه با قاچاق انسان اختصاص داده شده است. از وظایف آن ایجاد ارتباط بین وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و کارگزاران مختلف برای مبارزه جمعی با قاچاق انسان است. اداره ملی ثبت اتباع خارجی (NARA)^۲ وظیفه ثبت اتباع خارجی بدون مدرک را بر عهده دارد و سازمان ملی ثبت داده‌ها (NADRA)^۳ مسئول صدور کارت‌های هویت ملی و کارت‌های شناسایی

1. Migration Management Cell
2. National Aliens Registration Authority
3. National Data Registration Authority

ویژه برای شهروندان پاکستانی خارج از کشور است. (گزار، ۲۰۰۳).
 مهاجرت اتباع پاکستانی زیر نظر وزارت کار، نیروی انسانی و پاکستانی‌های خارج از کشور است که متشکل از سه سازمان است که روی مسائل مربوط به مهاجرت کار می‌کنند. بنیاد پاکستانی‌های خارج از کشور (OPF) طرح‌ها و امتیازات دولتی را برای اتباع پاکستانی خارج از کشور ایجاد و مدیریت می‌کند. علاوه بر این، آنها در سفارتخانه‌ها و دفاتر کنسولی پاکستان در خارج از کشور نیز حضور دارند. اداره مهاجرت و استخدام در خارج از کشور (BOE)^۲ مسئول مدیریت، کنترل و حفاظت از کارگران مهاجر پاکستانی است. و در نهایت، شرکت استخدام خارج از کشور (OEC)^۳ مسئول برنامه‌های استخدامی دولت به دولت است. (گزار، ۲۰۰۳).

مراجع دیگری با وظایف مشخص نیز در زمینه مهاجرت وجود دارد. مدیریت ملی بلایای طبیعی (NDMA)^۴ فعالیت‌های مربوط به بلایای طبیعی و اقدامات جابجایی داخلی را رهبری می‌کند. وزارت ایالات و مناطق مرزی (SAFRON)^۵ گواهی‌های ثبت (PoR) پناهندگان افغانستانی را جایگزین و تمدید می‌کند. کمیساریای عالی پاکستان برای پناهندگان افغان (CCAR)^۶ زیر نظر این اداره و به دستور رئیس جمهور پاکستان فعالیت می‌کند و در کنار وزارت ایالات و مناطق مرزی برای تهیه، ذخیره و ارائه کمک‌های امدادی به مهاجران افغان، جمع‌آوری آمار و ایجاد هماهنگی بین دولت فدرال و استانی کار می‌کند. (سیبا و همکاران، ۲۰۱۳). آژانس تحقیقات فدرال (FIA)^۷ یک نهاد مستقل است که در زمینه تحقیقات درباره مبارزه با تروریسم، قاچاق مهاجر و قاچاق انسان فعالیت می‌کند.

در سطح منطقه‌ای، پاکستان از سال ۲۰۰۳ یکی از کشورهای عضو کلمبو (سازمانی منطقه‌ای با هدف افزایش تلاش‌های میان دولتی برای تقویت اقتصادی و توسعه اجتماعی کشورهای منطقه آسیا-اقیانوسیه) و طرح بالی (طرح مقابله با قاچاق مهاجر، قاچاق انسان و جرائم فراملی که به عواقب ناشی از قاچاق انسان و جرایم فراملی می‌پردازد) در قاچاق انسان، قاچاق مهاجر و جنایات فراملی مرتبط از سال ۲۰۰۲ بوده است. علاوه

1. Overseas Pakistanis Foundation
2. Bureau of Emigration & Overseas Employment
3. Overseas Employment Corporation
4. National Disaster Management Authority
5. Ministry of States and Frontier Regions
6. Pakistani Chief Commissionerate for Afghan Refugees
7. Federal Investigation Agency

بر این، در دو گفت‌وگوی منطقه‌ای درباره مهاجرت بین‌المللی شرکت کرده است: گفتگوی آسیا-اتحادیه اروپا درباره مهاجرت کاری (۲۰۰۸) و گفتگوی ابوظبی (۲۰۰۸). پاکستان همچنین توافقنامه‌های دوجانبه‌ای در زمینه مسائل مهاجرت با امارات متحده عربی، قطر، جمهوری کره (۲۰۰۸)، اردن، مالزی، بریتانیا و ایرلند شمالی و اتحادیه اروپا دارد. با این حال، پاکستان کنوانسیون مهاجرت برای استخدام ۱۹۴۹ یا کنوانسیون کارگران مهاجر ۱۹۷۵ سازمان بین‌المللی کار (ILO) را امضا نکرده است. به طور مشابه، کنوانسیون ۱۹۵۱ درباره وضعیت پناهندگان یا پروتکل ۱۹۶۷ را نیز امضا نکرده است. پاکستان همچنین پروتکل پالمو درباره قاچاق مهاجر، قاچاق انسان و سایر جرایم فراملی (جدول ۶) را نیز امضا نکرده است. امضا کردن این توافقات بین‌المللی در جهت سیاست‌گذاری‌ها مفید خواهد بود. از سوی دیگر، پاکستان توافقنامه سه جانبه‌ای با افغانستان و UNHCR برای بازگشت داوطلبانه اتباع افغانستان و همچنین ۳۶ کنوانسیون سازمان بین‌المللی کار را امضا کرده است. (سیبا و همکاران، ۲۰۱۳)

جدول ۶: کنوانسیون‌های بین‌المللی کلیدی پاکستان

سیاست	امضا
۱۹۴۹ سازمان بین‌المللی کار برای کنوانسیون استخدام	خیر
۱۹۵۱ کنوانسیون پناهندگی	خیر
۱۹۶۷ پروتکل پناهندگی	خیر
۱۹۷۵ کنوانسیون کارگران مهاجر سازمان بین‌المللی کار	خیر
۱۹۸۹ کنوانسیون حقوق کودکان	بله - ۱۹۹۰
۱۹۹۰ کنوانسیون کارگران مهاجر سازمان ملل	خیر
۲۰۰۰ پروتکل پالمو	خیر

منبع: نرملکس، سازمان ملل ۲۰۱۸، ۲۰۱۵

در سطح ملی، قوانین و سیاست‌هایی مهمی وجود دارند که مهاجرت داخلی، به پاکستان و از آن را تنظیم می‌کنند که در جدول ۷ گنجانده شده است. به طور کلی، پاکستان به ویژه از نظر مهاجرت دارای یک چارچوب ساختارمند در سیاست مهاجرت است، با این حال، سند جامع سیاستی که همه اشکال مهاجرت و ارتباط مهاجرت و توسعه را در برگیرد، وجود ندارد.

جدول ۷: سیاست‌های مهاجرتی کلیدی پاکستان

عنوان خط مشی (سیاست)	محتوای خط مشی (سیاست)
مصوبه اعطای تابعیت، ۱۹۲۶	این مصوبه ضوابط و مقررات مربوط به مراحل اعطای تابعیت را شرح می‌دهد. معیارهای واجد شرایط بودن، تعاریف و روند درخواست همه در این مصوبه توضیح داده شده است. (مصوبه اعطای تابعیت، ۱۹۲۶)
مصوبه اعطای تابعیت شهروندی، ۱۹۵۱، قوانین اعطای تابعیت شهروندی پاکستان، ۱۹۵۲.	این مصوبه قوانین کسب و انقضای تابعیت شهروندی پاکستان را شرح می‌دهد. تابعیت شهروندی پاکستان تحت شرایط زیر قابل کسب است: تولد، تبار یا مهاجرت. فرزندان اتباع پاکستانی متولد خارج از پاکستان می‌توانند تابعیت شهروندی را کسب کنند. افراد هندی-پاکستانی که قبل از سال ۱۹۵۱ به پاکستان مهاجرت کرده‌اند، تبعه شهروند پاکستان اعلام می‌شوند. (دولت پاکستان، ۲۰۱۹)
مصوبه ثبت اتباع خارجی، ۱۹۳۹	این مصوبه شرایط ثبت اتباع خارجی، ورود، خروج یا تردد در خاک پاکستان را شرح می‌دهد. برای مثال، اتباع خارجی نیاز به همراه داشتن چه مدارک هویتی دارند و استثنایهای محتمل چیست. (ناتالکس، ۲۰۱۹)
مصوبه اتباع خارجی، ۱۹۴۶	اختیارات ویژه‌ای در تغییر دادن شرایط ورود یا اقامت اتباع خارجی در پاکستان به دولت فدرال می‌دهد. (ناتالکس، ۲۰۱۹)
قوانین ثبت اتباع خارجی، ۱۹۶۶	این حکم بر الزام رعایت مشایط ثبت اتباع خارجی، تاکید می‌کند. (ناتالکس، ۲۰۱۹)
قوانین پاسپورت، ۱۹۷۴	این سند قوانین و مقررات اخذ بک پاسپورت پاکستانی را توضیح می‌دهد. (ناتالکس، ۲۰۱۹)
قوانین مهاجرت، ۱۹۷۹	این فرمان مهاجرت از پاکستان را در همه اشکال آن کنترل می‌کند. مقررات و رویه‌های استخدام، مجوزهای کار در خارج از کشور، حدود حداقل دستمزد و حداقل سن، و همه موارد این چنین در این سند گنجانده شده است. (ناتالکس، ۲۰۱۹)

منبع: ناتالکس، ۲۰۱۸ - قانون اساسی ایران، ۱۳۵۸ - قانون مدنی ایران، ۱۹۲۸ - مقررات مربوط به ورود و اقامت اتباع خارجی، ۱۹۷۳.

شکاف داده‌ها

شکاف‌های اصلی شناسایی شده در داده‌های این گزارش مربوط به سه حوزه است: مهاجرت غیرقانونی از بنگلادش، پناهندگان پاکستانی و آوارگی داخلی. مهاجرت غیرقانونی مهاجران افغانستانی به خوبی مستند شده است. با این حال، اطلاعات درباره مهاجران بنگلادشی بدون مدرک بسیار کم هستند، حتی اگر تخمین‌ها حاکی از حضور جمعیت زیادی از آنها در پاکستان باشد. اطلاعات در مورد پناهندگان از پاکستان تقریباً وجود ندارد. اگرچه این وضعیت کاملاً برای کشورهایی که ورود پناهندگان زیاد و خروجی پناهندگان نسبتاً کم دارند، کاملاً عادی است. اما به ارزیابی نیازها و آسیب‌پذیری‌های این جمعیت مرتبط است. اطلاعات مربوط به آوارگی داخلی کاملاً ساختارمند و در دسترس است. با این حال، برخی از اطلاعات مهم وجود ندارد، به ویژه درباره مکان کنونی و جنسیت آوارگان، سن آنها و موقعیت‌های اجتماعی-اقتصادی‌شان.

منابع

1. British Broadcasting Corporation (BBC) (2013, September 25th). Pakistan earthquake: Hundreds dead in Balochistan. BBC.
2. Business Recorder (2019, March 21st). Undocumented/unregistered Afghans: Afghanistan agrees on repatriation by June. Business Recorder. Retrieved from: <https://fp.brecorder.com/2019/03/20190321457130>
3. Cibeá, A. Dearing, S., Gures, G. Rehman Khan, A., Wolfsgruber, I. (2013). Pakistan Migration Country Report. ICMPD.
4. Danish Refugee Council (DRC) (2013). Socio-Economic Survey of Afghan Refugees Living in Pakistan. DRC.
5. Davin, E., Majidi, N. (2009). Study on cross border population movements between Afghanistan and Pakistan. UNHCR.
6. Eckstein, D., Hutflits, M., Wings, M. (2019) Global Climate Risk Index 2019. German Watch.
7. Eckstein, D., Kunzel, V., Schafer, L. (2018). Global Climate Index 2018 Report. German Watch.
8. European Commission (2015). Study on smuggling of migrants – Case Study 3: Pakistan – Turkey – Greece. DG Migration & Home Affairs.
9. Gazdar, H. (2003). A review of migration issues in Pakistan.
10. Gazdar, H. (2006). Urban policies addressing international migration the case of Karachi, Pakistan: between regulation and regulation. UN HABITAT.
11. Ghamz, A., S., Irman, K., Ayesha, Q., (2018). Internal Migration and Urbanization: A Case Study from Semi-arid Regions of Pakistan. Sustainable Development Policy Institute.

12. Ginnetti, J. and Lavell C. (2015). Disaster Induced Displacement in South Asia. IDMC.
13. Government of Pakistan (2019). Citizenship of Pakistan. Retrieved from: <http://www.dgip.gov.pk/files/immigration.aspx>
14. Government of Pakistan (BE&OE) (2018). Emigration Statistics of Pakistan. Retrieved from: <https://beoe.gov.pk/reports-and-statistics>
15. Government of Pakistan (2018). Analysis of Manpower Export. Retrieved from: <https://beoe.gov.pk/reports-and-statistics/>
16. Government of Pakistan (1926). The Naturalization act. Retrieved from: <https://www.ref-world.org/pdfid/3ae6b4f68.pdf>
17. Government of Pakistan Statistic Division (2015). Labour Force Survey 2014-15.
18. Government of Pakistan and United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2005). Census of Afghans in Pakistan 2005.
19. Hunzai, K. (2010). Labour Migration and Remittances in the Mountains of Pakistan. ICI-MOD & IFAD.
20. Hussein, M., and Hussein, S. (2012). Internal Trafficking of Women and Girls in Pakistan. USAID.
21. Kayani, F., Ahmed, M., & Shah, M. (2015). International students mobility: A case of Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 9(2), 447-460.
22. Khalidi, O. (1998). FROM TORRENT TO TRICKLE: INDIAN MUSLIM MIGRATION TO PAKISTAN, 1947—97. *Islamic studies*, 37(3), 339-352.
23. International Crisis Group (2009). Afghanistan: What now for refugees?.
24. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) (2019). Country Information, Pakistan. Retrieved from: <http://www.internal-displacement.org/countries/pakistan>
25. Institute of International Education (IIE) (2011). Open Doors Report 2011. Page 451. Retrieved from: <https://www.iie.org/>
26. International Labour Organization (ILO) (2019). NORMLEX. Retrieved from: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:1:0::NO::>
27. International Labour Organization (ILO) (2018). Less than 1% Pakistani women among overseas workers: ILO Study. Retrieved from: [https://www.ilo.org/global/topics/labour-](https://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/projects/reframe/WCMS_625357/lang--en/index.htm)
28. [migration/projects/reframe/WCMS_625357/lang--en/index.htm](https://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/projects/reframe/WCMS_625357/lang--en/index.htm)
29. International Organization for Migration (IOM) (2018). Documentation of Undocumented Afghans at Afghan Citizen Card Centers (ACC).
30. International Organization for Migration (OIM) (2017). IOM Operations on Internal Displacement. IOM. Retrieved from: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/iom_intdisplacement_country_summaries_2017__0.pdf
31. International Organization for Migration (IOM) (2016). Migrant Smuggling Data and Research: A global review of the emerging evidence base. IOM.
32. International Organization for Migration (IOM) (2011). Glossary on Migration 2nd Edition. IOM. Retrieved from: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf

33. International Rescue Committee (IRC) (2017). Afghanistan Displacement & Solutions Strategy. Retrieved from: <https://www.rescue.org/sites/default/files/document/2438/afghan-standisplacementandircsolutionsfeb2018.pdf>
34. IOM & UNHCR. Returns to Afghanistan in 2017. Joint IOM-UNHCR Summary Report. Retrieved from: <https://data2.unhcr.org/ar/documents/download/63077>
35. Marchand, K. Siegel, M., Kushminder, K. Nassim, M. Vanore, M., Carla, B. Afghan Migration Profile. IOM.
36. IOM Migration Data Portal (2018). The bigger picture: Pakistan. Retrieved from: https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017&cm49=586
37. Ministry of Overseas Pakistanis (2019). Organization details. Retrieved from:
38. Sayeed, S. & Shah, R. (2017). Displacement, Repatriation and Rehabilitation. Stiftung Wissenschaft und Politik.
39. Sadia, I., Vaqar, A., Danish, H., Asif, J. (2017). Internal migration and labour mobility in Pakistan. Routledge India Original.
40. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) (2013). Education Indicators in Focus. Retrieved from: [https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EDIF%202013--N%C2%B014%20\(eng\)-Final.pdf](https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EDIF%202013--N%C2%B014%20(eng)-Final.pdf)
41. The Nation (2019, July 13th). Donors assure support for Afghans repatriation. The Nation. Retrieved from: <https://fp.brecorder.com/2019/03/20190321457130/>
42. United Nations (UN) (2019). United Nations Treaty Collection. Retrieved from: https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx?clang=_en
43. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP) (n.d.). Out-Migration Pakistan. Retrieved from: <https://sitreport.unescapsdd.org/pakistan/out-migration>
44. United Nations Development Program (UNDP) and Oxford Poverty and Human Development Initiative (PHI) (2016). Multidimensional Poverty in Pakistan. Retrieved from: <http://www.pk.undp.org/content/dam/pakistan/docs/MPI/Multidimensional%20Poverty%20in%20Pakistan.pdf>
45. United Nations Development Program (UNDP) (2018). Human Development Reports, Pakistan.
46. United Nations High Commissioner for Refugee (UNHCR) (2019). Operational Portal Refugee Situations: Pakistan. Retrieved from: <https://data2.unhcr.org/en/country/pak>
47. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2015). States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol. Retrieved from: <https://www.unhcr.org/3b73b0d63.pdf>
48. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2018). Global Study on Smuggling of Migrants 2018. UNODC.
49. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2015). Annual report on human trafficking and migrant smuggling. UNODC.

50. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2013). Recent trends of human trafficking and migrant smuggling to and from Pakistan. UNODC.
51. United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs (UNDESA) (2017). International Migrant Stock: The 2017 Revision.
52. United States Department of State (UNDS, 2018). 2018 Trafficking in Persons Report – Pakistan. Retrieved from: <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/countries/2018/282725.htm>
53. Visaria, P. M. (1969). Migration between India and Pakistan, 1951–61. *Demography*, 6(3), 323-334.
54. Waqqas, M. (2016 February 5th). Afghan unrest affects neighbor. *Development and Cooperation*. Retrieved from: <https://www.dandc.eu/en/article/millions-refugees-and-idps-strain-pakistans-resources>
55. World Bank (2018). The World Bank Indicators. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/>
56. World Bank (2015). Emergency Response Preparedness 2017-18, Humanitarian Country Team. Retrieved from: <http://resourcecenter.nhnpakistan.org/phocadownload/UN/tools/Pakistan-Emergency-Response-Preparedness%202017-18.pdf>